

ศาลยุติธรรมในฐานะพื้นที่แห่งอำนาจเชิงสัญลักษณ์: การวิเคราะห์วัตถุ พื้นที่ และ
ยุทธศาสตร์ของรัฐไทย¹
Courts of Justice as Symbolic Spaces of Power: Objects, Space, and State
Strategies in Thailand

ดร.ณัฐ เหมอหม้อ
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Darunet Chermue
Faculty of Law, Chiang Mai University

Email: Darunet_c@cmu.ac.th

Received: January 17, 2026; Revised: March 14, 2026; Accepted: March 19, 2026

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มุ่งพิจารณาวิเคราะห์ศาลยุติธรรมไทยในฐานะสนามทางกฎหมาย (Juridical Field) ที่รัฐใช้อำนาจเชิงสัญลักษณ์ในการสถาปนาความชอบธรรมผ่านนิติสถาปัตยกรรม วัตถุธรรม และนิติพิธีกรรม โดยอาศัยกรอบแนวคิดทางสังคมวิทยาของปีแอร์ บูร์ดิเยอ เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบพหุภูมิทัศน์ที่มีความแตกต่างทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่เชียงใหม่ นนทบุรี และปัตตานี ข้อค้นพบจากการศึกษาระบุว่า ภายใต้การบังคับใช้ “แม่แบบมาตรฐาน” เชิงพื้นที่ที่มีลักษณะรวมศูนย์ พลวัตของการสถาปนาอำนาจกลับแปรผันตามปัจจัยทาง “ฮาบิทัส” (Habitus) หรือโครงสร้างสำนึกที่ฝังรากลึกในแต่ละปริมณฑล โดยปรากฏรูปแบบที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ตั้งแต่สภาวะการยอมรับโดยดุซงกี (Doxa) ในพื้นที่นนทบุรี สภาวะจ่านกภายใต้

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เรื่อง “ภาพแทนความยุติธรรม: สัญลักษณ์และการสร้างความหมายของความยุติธรรมผ่านสายตา” โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ 2567

การกำกับเชิงโครงสร้าง (Enforced Doxa) ในพื้นที่เชียงใหม่ ตลอดจนสมภาวะการปะทะทางภววิทยา อันนำไปสู่ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์และนิติสงคราม (Lawfare) ในพื้นที่ปัตตานี นอกจากนี้ บทความยังชี้ให้เห็นถึงพลวัตในยุคร่วมสมัยว่า เมื่อสภาวะดอกซา (Doxa) เผชิญกับวิกฤตการณ์แห่ง ความชอบธรรมจากการตื่นรู้ทางการเมือง รัฐได้แปรสภาพสนามกฎหมายให้กลายเป็น “ป้อมปราการ ทางกฎหมาย” เพื่อผูกขาดการตีความนิยามความจริงและซ่อมแซมความศักดิ์สิทธิ์ผ่านกลไก การลงโทษทางอาญาที่เข้มงวด บทความฉบับนี้สรุปว่า การทำความเข้าใจศาลในฐานะพื้นที่แห่ง ปฏิบัติการเชิงอำนาจสัญลักษณ์ ถือเป็นฐานรากสำคัญในการวิพากษ์และทบทวนมนทัศน์เรื่อง นิติรัฐและความยุติธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน

คำสำคัญ: สนามทางกฎหมาย, อำนาจเชิงสัญลักษณ์, วัฒนธรรมแห่งอำนาจ, ฮาบีตัส, นิติสงคราม

Abstract

This article interrogates the Thai Courts of Justice as a “juridical field” wherein the state leverages symbolic power to institutionalize legitimacy through legal architecture, material objects, and judicial rituals. Drawing upon Pierre Bourdieu’s sociological framework, the study provides a comparative analysis of the variegated historical and cultural landscapes of Chiang Mai, Nonthaburi, and Pattani. The findings reveal that despite the uniform imposition of a centralized “master plan” for judicial space, the dynamics of power establishment fluctuate according to the “habitus”, the deeply ingrained cognitive and predisposed structures, unique to each locale.

Significant patterns emerge from this spatial interaction: ranging from a state of doxatic acceptance (Doxa) in Nonthaburi and “enforced doxa” under structural regulation in Chiang Mai, to an ontological clash leading to symbolic violence and the manifestation of “lawfare” in Pattani. Furthermore, the article highlights contemporary dynamics wherein the erosion of doxa, precipitated by political awakening and crises of legitimacy, prompts the state to reconfigure the juridical field into a “legal fortress.” This transformation serves to monopolize the official definition of truth and rehabilitate the perceived sanctity of the institution through rigorous criminal punitive measures.

The study concludes that deconstructing the court as a site of symbolic power operations is fundamental to a critical re-evaluation of the Rule of Law and the conceptualization of justice in contemporary Thai society.

Keyword: Juridical Field, Symbolic Power, Materiality of Power, Habitus, Lawfare

1. บทนำ

การศึกษาด้านนิติศาสตร์กระแสหลักและแนวคิดนิติรัฐในสังคมไทย มักทำความเข้าใจศาลยุติธรรมในฐานะสถาบันที่เป็นกลาง เป็นอิสระ และแยกขาดจากการเมืองอย่างสิ้นเชิง โดยวางอยู่บนสมมติฐานที่ว่า ความศักดิ์สิทธิ์และความน่าเชื่อถือของ “ความยุติธรรม” นั้น เกิดจากความสมบูรณ์ของตัวบทกฎหมายและกระบวนการพิจารณาคดีที่โปร่งใสเป็นหลัก สมมติดังกล่าวนำไปสู่แนวทางการศึกษาที่มุ่งเน้นเพียงการวิเคราะห์ตัวบท การตีความทางนิติวิธี และการประเมินประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมในเชิงนามธรรม อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจเช่นนี้ได้ละเลยมิติของพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่หล่อหลอมกระบวนการยุติธรรมอยู่ ในความเป็นจริงของรัฐสมัยใหม่ อำนาจของกฎหมายไม่สามารถทำงานได้ด้วยตัวบทเพียงลำพัง หากแต่ต้องอาศัยการสร้างสภาพแวดล้อมเชิงอำนาจ (environment of power) ที่ทำให้ประชาชนยอมรับและสยบยอมต่อคำพิพากษาโดยปราศจากการตั้งคำถาม บทความนี้จึงมุ่งตั้งคำถามว่า นอกเหนือจากตัวบทกฎหมายแล้ว มีปัจจัยเชิงพื้นที่และวัตถุใดอีกบ้างที่ประกอบสร้างให้ศาลกลายเป็นพื้นที่แห่งอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ที่มีอาจลวงละเมิดได้

เพื่อตอบคำถามดังกล่าว บทความนี้เสนอให้มองศาลยุติธรรมผ่านกรอบแนวคิดของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) โดยมองว่าศาลมิใช่เพียงสถานที่ บังคับใช้กฎหมาย แต่คือ “สนามกฎหมาย” (Juridical Field) ซึ่งเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีการแข่งขันและใช้อำนาจเพื่อผูกขาดการนิยามความหมายของความยุติธรรม² ในสนามแห่งนี้ รัฐได้ใช้ “อำนาจเชิงสัญลักษณ์” (Symbolic Power) ทำงานอย่างแนบเนียนควบคู่ไปกับอำนาจทางกฎหมาย เพื่อให้สิ่งต่าง ๆ

² Pierre Bourdieu, “The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field,” *Hastings Law Journal* 38, no. 5 (1987): 816–820.

ถูกรับรู้ว่าเป็นความจริงและเป็นธรรมชาติ³ อันนำไปสู่การสร้างความจำนน หรือ “ดอกซา” (Doxa) หรือสภาวะที่ผู้คนยอมรับอำนาจรัฐและการตัดสินของศาลว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและเป็นธรรมชาติ โดยไม่ทันได้ตั้งคำถามถึงโครงสร้างอำนาจที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง⁴ อำนาจเชิงสัญลักษณ์นี้ถูกทำให้เป็นรูปธรรมผ่านการออกแบบสถาปัตยกรรม การจัดวางพื้นที่ วัตถุสิ่งของ เช่น บัลลังก์ ตราพระครุฑ พระบรมฉายาลักษณ์ ตลอดจนนิติพิธีกรรมที่ดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอในชีวิตประจำวันของศาล

วัตถุธรรมและนิติพิธีกรรมเหล่านี้มิได้ถูกสร้างขึ้นเพียงเพื่อประโยชน์ใช้สอยทางเทคนิค หากแต่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางสัญลักษณ์ที่ทรงพลังในการกล่อมเกลา “ฮาบิทัส” (Habitus) หรือระบบความคุ้นชินของร่างกายและจิตใจ⁵ บังคับให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามาในพื้นที่ศาลต้องแสดงความเคารพยำเกรง และสำรวมพฤติกรรมโดยอัตโนมัติ⁶ กระบวนการกำกับร่างกายและพื้นที่เช่นนี้คือสิ่งที่บูร์ดิเยอเรียกว่า “ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์” (Symbolic Violence) ที่เปลี่ยนการใช้อำนาจครอบงำแนวดิ่งให้กลายเป็นสิ่งที่ผู้ถูกกระทำยอมรับและให้ความร่วมมือโดยไม่รู้ตัว⁷ การที่รัฐผลิตซ้ำ (Reproduction) โครงสร้างพื้นที่และพิธีกรรมหน้าตาเดิม ๆ ในศาลทั่วประเทศ⁸ จึงเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการสะสมทุนเชิงสัญลักษณ์ (Accumulation of Symbolic Capital) เพื่อธำรงไว้ซึ่งความน่าเชื่อถือและอำนาจในการนิยามความจริงของสถาบันตุลาการ⁹

อย่างไรก็ตาม แม้ศาลยุติธรรมไทยจะมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและวัตถุเชิงสัญลักษณ์ที่ดูเป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ แต่บทความนี้ตั้งข้อสังเกตว่า ภายใต้อำนาจเหมือนทางกายภาพดังกล่าว รัฐกลับต้องเผชิญกับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และใช้ยุทธศาสตร์ที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่และกรอบเวลา บทความนี้จะเลือกศึกษาเปรียบเทียบศาลยุติธรรม 3 แห่ง ได้แก่

³ Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power* (Cambridge: Harvard University Press, 1991), 170.

⁴ Pierre Bourdieu, *Pascalian Meditations* (Stanford: Stanford University Press, 2000), 97–98, 102.

⁵ Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), 72; Pierre Bourdieu, *The Logic of Practice* (Stanford: Stanford University Press, 1990), 5

⁶ Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice*, 78; Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, 166.

⁷ Pierre Bourdieu and Jean-Claude Passeron, *Reproduction in Education, Society and Culture*, 2nd ed. (London: Sage, 1990), 13.

⁸ Bourdieu and Passeron, *Reproduction in Education*, 31–32.

⁹ Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (Cambridge: Harvard University Press, 1984), 291.

ศาลจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสะท้อนภาพการรื้อถอนและเขียนทับศูนย์กลางความยุติธรรมแบบจารีตล้านนาในยุคกระชับอำนาจของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ศาลจังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นตัวแทนของการขยายตัวของรัฐราชการส่วนกลางในยุคสมัยใหม่ที่กลืนกลายอำนาจเข้าสู่ชีวิตประจำวันของความเป็นเมือง และ ศาลจังหวัดปัตตานี ซึ่งสะท้อนความพยายามในการจัดการและต่อรองอำนาจเชิงสัญญะในพื้นที่พหุวัฒนธรรม

การวิเคราะห์ศาลยุติธรรมในฐานะพื้นที่แห่งอำนาจเชิงสัญญะผ่านกรณีศึกษาทั้งสามแห่งนี้ ไม่เพียงแต่จะช่วยอธิบายปรากฏการณ์ความขัดแย้งและการเจรจาต่อรอง หรือที่บูร์ดิเยอเรียกว่า Hysteresis อันเกิดจากความไม่สอดคล้องกันระหว่างฮาบิทัสของคนในพื้นที่กับสนามกฎหมายของรัฐส่วนกลาง¹⁰ แต่ยังช่วยเปิดโปงให้เห็นว่า ความเป็นกลางของศาลมิใช่สถานะที่มีอยู่โดยธรรมชาติ หากแต่เป็นผลลัพธ์ของการจัดวางโครงสร้างทางสัญลักษณ์ที่รัฐออกแบบมาอย่างเป็นระบบ การทำความเข้าใจมิตินี้จึงเป็นการเปิดพื้นที่ให้ตั้งคำถามต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ กฎหมาย และประชาชนในสังคมไทยร่วมสมัยได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2. ระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานหลักว่าศาลยุติธรรมมิได้เป็นเพียงสถาบันทางกฎหมาย แต่เป็นพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ที่รัฐใช้ผลิตซ้ำอำนาจอธิปไตยอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งตอบคำถามว่าวัฒนธรรม (เช่น บัลลังก์ ตราครุฑ และพระบรมฉายาลักษณ์) และนิติพิธีกรรม ทำหน้าที่ร่วมกันอย่างไร ในการหล่อหลอมฮาบิทัส และเปลี่ยนอำนาจรัฐให้กลายเป็นอำนาจเชิงสัญญะที่ได้รับการยอมรับโดยปราศจากการตั้งคำถาม ตลอดจนวิเคราะห์ยุทธศาสตร์เชิงพื้นที่ ที่แตกต่างกันของประเทศไทยในการรวมศูนย์อำนาจผ่านกรณีศึกษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ นนทบุรี และปัตตานี

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการเปรียบเทียบนัยทางการเมืองและการสถาปนาความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ผ่านพื้นที่ การศึกษานี้จึงใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ และสัญศาสตร์ร่วมกับการอ่านเชิงวิพากษ์ ข้อมูลหลักได้จากการรวบรวมเอกสารจดหมายเหตุ แผนผังอาคาร ภาพถ่ายเก่า และเอกสารราชการ ควบคู่กับการสำรวจภาคสนามและการสังเกตการณ์

¹⁰ Bourdieu, *The Logic of Practice*, 62.

เชิงพื้นที่ เพื่อถอดรหัสความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและเส้นทางการเคลื่อนไหวภายในศาล
ระเบียบวิธีดังกล่าวจะช่วยเชื่อมโยงข้อมูลเชิงกายภาพเข้ากับกรอบทฤษฎี เพื่ออธิบายว่าอำนาจรัฐ
ถูกทำให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ปกติในชีวิตประจำวันของผู้คนได้อย่างไร

ภาพที่ 1 แสดงตำแหน่งศาลจังหวัดเชียงใหม่ นนทบุรี แลปัตตานี (ตามลำดับ)

ในฐานะกรณีศึกษาของยุทธศาสตร์รัฐที่แตกต่างกัน

ที่มา: ศาลจังหวัดเชียงใหม่, ศาลจังหวัดนนทบุรี, ศาลจังหวัดปัตตานี

3. กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี: สนาม ฮาบิทัส และอำนาจเชิงสัญลักษณ์

บทความนี้วิเคราะห์ปฏิบัติการเชิงอำนาจในพื้นที่ศาลผ่านกรอบทฤษฎีของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ เพื่อก้าวข้ามการมองความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางสังคมและปัจเจกบุคคลที่แยกขาดจากกัน โดยมุ่งเน้นว่าอำนาจรัฐมิได้สถิตเพียงในตัวบทกฎหมาย แต่อยู่ในความสัมพันธ์เชิงพื้นที่และวัฒนธรรมผ่านมโนทัศน์หลัก 3 ประการดังนี้

3.1 สนามทางกฎหมายและการผูกขาดการตีความความจริง

บูร์ดิเยออธิบายว่า “สนาม” (Field) คือพื้นที่ทางสังคมที่มีตรรกะและกฎเกณฑ์เฉพาะตัวทำหน้าที่กำหนดพรมแดนของสิ่งที่เป็นไปได้ในสนามนั้น¹¹ สำหรับ “สนามทางกฎหมาย” (Juridical field) เดิมพันสำคัญคืออำนาจการผูกขาดการประกาศความจริงเพื่อสถาปนาหรือเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมของบุคคลผ่านคำพิพากษา¹² ทั้งนี้ สนามกฎหมายมีความเป็นอิสระสัมพันธ์ที่ต้องอิงแอบกับ

¹¹ Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* (1977), 72, 170.

¹² Pierre Bourdieu, “The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field” (1987), 816-817.

อำนาจรัฐเพื่อรับรองการบังคับใช้กฎหมาย ในขณะที่เดียวกันรัฐก็อาศัยความชอบธรรมของศาลเพื่อเปลี่ยนอำนาจบังคับทางกายภาพให้กลายเป็นความยุติธรรม¹³ โดยศาลจะสร้าง “ระยะห่างเชิงสัญลักษณ์” ผ่านการใช้ภาษากฎหมายที่ตัดทอนอารมณ์ความรู้สึก และการจัดสถาปัตยกรรมแนวตั้งเพื่อสถาปนาอำนาจที่อยู่เหนือประสบการณ์ชีวิตประจำวัน¹⁴

3.2 ฮาบิทัสและอากักปิริยา: การจารึกอำนาจลงบนร่างกาย

“ฮาบิทัส” (Habitus) คือระบบความคุ้นชินเชิงโครงสร้างที่ฝังรากลึกในปัจเจกผ่านการกล่อมเกลาทางสังคม ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้ตัวแสดงได้ตอบในสนามได้อย่างเป็นธรรมชาติ¹⁵ มโนทัศน์นี้ยังแสดงผลเป็นรูปธรรมผ่าน “อากักปิริยา” (Hexis) หรือความทรงจำของสังคมที่สลักลงบนสรีระและท่วงท่า¹⁶ ในพื้นที่ศาลไทย ฮาบิทัสของผู้ใช้อำนาจถูกหล่อหลอมให้แสดงความเคร่งขรึมและทรงอำนาจ ในขณะที่ประชาชนผู้ปราศจากทุนทางสังคมมักถูกกำกับให้แสดงออกซึ่งการสยบยอมผ่านอากักปิริยาที่ประหม่าหรือการลดระดับสายตาโดยอัตโนมัติ อันเป็นผลจากฮาบิทัสที่สอดคล้องกับโครงสร้างอำนาจในสนามกฎหมาย

3.3 ทุนเชิงสัญลักษณ์และความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์สู่สภาวะดอกขา

ประสิทธิภาพของอำนาจในสนามขึ้นอยู่กับกรอบครอง “ทุนเชิงสัญลักษณ์” (Symbolic capital) ซึ่งเป็นทุนที่ผ่านการแปรรูปจนกลายเป็นภาพลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์หรือเกียรติยศที่สังคมไม่ตั้งคำถามถึงที่มา¹⁷ ทุนนี้เป็นฐานรากของการสร้าง “สภาวะดอกขา” (Doxa) หรือสภาวะที่โครงสร้างอำนาจถูกรับรู้ว่าเป็นระเบียบธรรมชาติที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้¹⁸ ภายใต้สภาวะนี้ “ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์” (Symbolic violence) จะทำงานได้อย่างแนบเนียนผ่านการที่ผู้ถูกปกครองยอมรับและให้ความร่วมมือต่อระเบียบที่กดทับตนเองโดยไม่รู้ตัว ปฏิบัติการในพื้นที่ศาลจึงมุ่งใช้ชุดวัฒนธรรมและนิติพิธีกรรมเป็นตัวพาทุนเชิงสัญลักษณ์ของรัฐ เพื่อสถาปนาความจำนนให้เกิดขึ้นอย่างเป็นปกตินิสัย¹⁹

¹³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴ Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice*, 170.

¹⁵ Pierre Bourdieu, *The Logic of Practice* (1990), 53, 66.

¹⁶ Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice*, 82–85.

¹⁷ Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital” (1986), 241.

¹⁸ Bourdieu, *The Logic of Practice*, 66–68.

¹⁹ Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice*, 164–170.

แผนภาพที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกรอบทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรม

4. บริบทประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนผ่านระบบยุติธรรมไทย: จากส่วนกลางสู่ภูมิภาค

4.1 พลวัตส่วนกลาง: พัฒนาการ 3 ยุคของระบบศาลไทย

การสถาปนาระบบศาลยุติธรรมไทยมีจุดเริ่มต้นจากการรวมศูนย์อำนาจสู่กรุงเทพมหานคร ก่อนจะกระจาย “แม่แบบมาตรฐาน” ออกสู่ภูมิภาค โดยแบ่งพัฒนาการได้เป็น 3 ยุคสำคัญ

ยุคที่ 1 การปฏิรูปและรวมศูนย์อำนาจ (พ.ศ. 2435–2475) รัฐสยามเผชิญแรงกดดันจากลัทธิจักรวรรดินิยมและปัญหาการเสียดิสภาพนอกอาณาเขต จึงเร่งสร้างภาพลักษณ์ความศิวิไลซ์ผ่านการสถาปนาระทรวงยุติธรรม (พ.ศ. 2435) เพื่อยุติอิทธิพลของระบบจตุสดมภ์และศาลหัวเมืองแบบจารีต²⁰ พร้อมตั้งโรงเรียนกฎหมาย (พ.ศ. 2440) เพื่อผลิตนักกฎหมายมาตรฐานเดียวเข้าสู่ระบบสนามกฎหมายส่วนกลาง²¹

ยุคที่ 2 การขยายตัวและสถาปนามาตรฐาน (พ.ศ. 2475–2540) หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐมุ่งเน้นความเป็นวิชาชีพผ่านการตั้งเนติบัณฑิตยสภา (พ.ศ. 2476) ประกาศเหตุการณ์สำคัญคือการเสด็จประทับบัลลังก์ศาลจังหวัดฉะเชิงเทราของรัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2489) เพื่อรับรองความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันตุลาการ²² ในยุคนี้นิรัฐยังเริ่มใช้ “แบบแปลนอาคารศาลมาตรฐาน” (แบบ 4, 6, 10 และ 20 บัลลังก์) เพื่อผลิตข้าสเถาปัตยกรรมแห่งอำนาจที่เหมือนกันทุกภูมิภาค²³

ยุคแห่งความเป็นอิสระและวิกฤตความชอบธรรม (พ.ศ. 2540–ปัจจุบัน) รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 แยกศาลยุติธรรมออกจากฝ่ายบริหารเพื่อประกันความเป็นอิสระ ทว่าบทบาทศาลได้แปรเปลี่ยนไปสู่สภาวะ “ตุลาการธิปไตย” ที่เข้ามามีส่วนสำคัญในข้อพิพาททางการเมือง²⁴ นำไปสู่ความท้าทายเรื่องความเชื่อมั่นและสถานะดอกขาที่สั่นคลอน รัฐจึงหันกลับมาพึ่งพากลไกบังคับทาง

²⁰ อคิน รพีพัฒน์, *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์*, 103; สำนักงานศาลยุติธรรม, *เมื่อวันวานของศาลยุติธรรม*,

26.

²¹ ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์, *สยามมานานิคมมณฑลพายัพ*, 39.

²² “เสด็จพระราชดำเนินเหยียบกระทรวงยุติธรรมและศาลยุติธรรม,” ใน *เมื่อวันวานของศาลยุติธรรม*, 7.

²³ ขาติณัฐ มั่นตะสุตร และสันต์ จันทร์สมศักดิ์, “พัฒนาการรูปลักษณะสถาปัตยกรรมศาลยุติธรรม,” 34.

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

กฎหมาย เช่น คดีละเมิดอำนาจศาล เพื่อธำรงรักษาระเบียบของสนามกฎหมายท่ามกลางความขัดแย้งร่วมสมัย²⁵

4.2 พื้นที่เชิงใหม่: การรื้อถอนและสถาปนาอธิปไตยเหนือลำนนา

การนำระบบศาลสยามเข้ามาติดตั้งในเชียงใหม่สะท้อนภาพการปะทะกันระหว่างฮาปัติสท้องถิ่นกับสนามกฎหมายส่วนกลางอย่างแหลมคม โดยมีพลวัตที่สำคัญดังนี้

- ภูมิทัศน์การเมืองและระบอบยุติธรรมจารีตลำนนา ในยุคก่อนการปฏิรูปกฎหมาย ลำนนาดำรงสถานะเป็นรัฐประเทศราชที่มีความสัมพันธ์แบบกึ่งอธิปไตยกับสยาม โดยมี “คุ่มหลวง” ของเจ้าผู้ครองนครเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาลวิทยาทางการเมืองและการบริหาร ภายในคุ่มหลวงมิได้แบ่งแยกพื้นที่บริหารออกจากพื้นที่พิจารณาคดีอย่างเด็ดขาด แต่มี “เค้าสนามหลวง” ซึ่งเป็นสภาขุนนางและเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ทำหน้าที่ชำระความตามระบบอุปถัมภ์จารีต บรรทัดฐานทางกฎหมายที่ใช้คือ “กฎหมายมังรายศาสตร์” ซึ่งให้ความสำคัญกับการประนีประนอมและการเยียวยาความเสียหายเพื่อรักษาความสมดุลของชุมชน นิติพิธีกรรมที่สำคัญคือ “การกินน้ำสาบาน” ต่อหน้าผีบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลไกเชิงศีลธรรมที่สร้างความยำเกรงให้แก่ราษฎรลำนนามานานนับศตวรรษ²⁶

- การแทรกแซงของรัฐส่วนกลางและการรื้อถอนอำนาจท้องถิ่น จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นจากแรงกดดันของมหาอำนาจตะวันตกในคดีข้อพิพาทสัมปทานป่าไม้ นำไปสู่การทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ (พ.ศ. 2426) และการจัดตั้งศาลต่างประเทศที่เริ่มมีข้าหลวงจากกรุงเทพฯ เข้ามาร่วมพิจารณาคดีเป็นครั้งแรก ต่อมาภายหลังวิกฤตการณ์กบฏเงี้ยวปล้นเมืองแพร่ (พ.ศ. 2445) รัฐสยามได้อาศัยสภาวะฉุกเฉินทางความมั่นคงในการเข้าจัดการพื้นที่อย่างเบ็ดเสร็จ มีการรื้อถอนอำนาจพิจารณาคดีออกจากคุ่มหลวงและยกเลิก “เค้าสนามหลวง” อย่างเป็นทางการ พร้อมกับการประกาศใช้ประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) เพื่อประกาศว่าอำนาจอธิปไตยใน

²⁵ สรชา สันติรัตน์, “คดีละเมิดอำนาจศาลกับหลักความยุติธรรมในกระบวนการพิจารณาของศาล,” 166.

²⁶ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ลำนนา*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2556), 358-360, 449; ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์, *สยามมานิคมมณฑลพายัพ ปฏิบัติการสำรวจและผลิตพื้นที่เมือง ชนบท ป่าเขา กับการสร้างความศิวิไลซ์* (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2565), 146.

การชี้ขาดความยุติธรรมได้ถูกโยกย้ายจากเจ้าผู้ครองนครไปสู่ศูนย์กลางอำนาจที่พระนครเพียงแห่งเดียว²⁷

- วิถีปฏิบัติทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงในระบบยุติธรรม การติดตั้งสนามกฎหมายสยามเหนือล้านนาสร้างความเปลี่ยนแปลงในเชิงวิถีปฏิบัติอย่างขนานใหญ่ ประการแรกคือการสร้าง “กำแพงภาษา” โดยบังคับใช้ภาษาไทยกลางและคำศัพท์ทางราชการสยามในกระบวนการพิจารณาคดีทั้งหมด ทำให้ราษฎรล้านนาต้องตกอยู่ในสถานะผู้ฟังพาล่ามและสูญเสียอำนาจการสื่อสารโดยตรง ประการต่อมาคือนิติพิธีกรรมกระบวนการแบบทางการได้เข้ามาแทนที่ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ท้องถิ่น ซึ่งส่งผลให้ความยำเกรงทางศีลธรรมในใจราษฎรลดทอนลงเนื่องจากความเหินห่างทางจิตวิญญาณ ท้ายที่สุด การเปลี่ยนตัวผู้ชี้ขาดความยุติธรรมจากเจ้านายพื้นเมืองที่คุ้นเคย สู่ “ข้าราชการแปลกหน้า” ที่ส่งมาจากส่วนกลาง ยิ่งตอกย้ำภาพลักษณ์ของระบบยุติธรรมใหม่ในฐานะกลไกเชิงบังคับที่สร้างสภาวะความแปลกแยกเชิงโครงสร้างต่อประชาชนในท้องถิ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้²⁸

4.3 พื้นที่นันทบุรี: บริบทประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนผ่านระบบยุติธรรม

ในขณะที่การขยายอำนาจตุลาการสู่หัวเมืองเหนือต้องเผชิญกับการรื้อถอนระบบกฎหมายจารีตที่เข้มแข็ง พื้นที่ปริณิณทอลอย่างจังหวัดนันทบุรีกลับมีวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างออกไป โดยนันทบุรีเป็นพื้นที่ที่ปราศจากความทรงจำการรวมศูนย์อำนาจแบบรัฐจารีตท้องถิ่น ไม่มีสายเลือดเจ้าผู้ครองนคร และไม่ได้มีการใช้กฎหมายพื้นถิ่น พื้นที่นันทบุรีจึงมีความสำคัญต่อการศึกษาในแง่ของการเป็นพื้นที่ที่สะท้อนความเป็นรัฐ และมีรูปแบบการบริหารจัดการอำนาจที่ใกล้เคียงกับแม่แบบของ รัฐส่วนกลาง มากที่สุด

- เมืองหน้าด่านและวัฒนธรรมการพึ่งพิง พัฒนาการเชิงพื้นที่ของนันทบุรีถูกกำหนดโดยเจตจำนงของส่วนกลางในฐานะ “เมืองหน้าด่าน” และศูนย์กลางยุทธศาสตร์ริมแม่น้ำเจ้าพระยา แม้จะเป็นสังคมพหุชาติพันธุ์แต่กลับปราศจากอุดมการณ์ชาตินิยมท้องถิ่นที่เข้มแข็ง เนื่องจากโครงสร้างสังคมเกษตรกรรมลุ่มน้ำต้องพึ่งพาโครงสร้างพื้นฐานและการจัดการทรัพยากรจากรัฐมาโดยตลอด

²⁷ สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, 454; “ข้อบังคับสำหรับการปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119,” *ราชกิจจานุเบกษา* 17 (22 กรกฎาคม 2443): 187.

²⁸ ภิญญพันธ์ พจนสวัสดิ์, *สยามมานานิคมมณฑลพายัพ*, 205-210; David M. Engel, “Globalization and the Decline of Legal Consciousness: Torts, Ghosts, and Karma in Thailand,” *Law & Social Inquiry* 30, no. 3 (Summer 2005): 505-509.

สภาวะการพึ่งพิงนี้หล่อหลอมฮาบทิสของราษฎรให้ยึดโยงอยู่กับ “ความกตัญญูรู้คุณ” และระบบอุปถัมภ์ที่รัฐส่วนกลางหยิบยื่นให้²⁹

- การรวมศูนย์ราชการและการเปลี่ยนผ่านที่ราบรื่น รัฐส่วนกลางเข้าจัดระเบียบพื้นที่ผ่าน การกำหนดบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมให้กลุ่มชาติพันธุ์อย่างเป็นระบบ จนถึงยุคปฏิรูปชาติ สมัยใหม่ (พ.ศ. 2471) รัฐได้สถาปนาศูนย์กลางอำนาจบริหารและตุลาการไว้ด้วยกัน ณ อาคาร โรงเรียนราชนิติศาสตร์ ปฎิบัติการนี้สะท้อนการรวบรวมอำนาจเข้าสู่พิกัดทางกายภาพเดียว ทำให้ ราษฎรมีความคุ้นชินกับการกำกับของกลไกรัฐ กระบวนการติดตั้งระบบศาลสยามจึงดำเนินไปอย่าง ราบรื่นในฐานะส่วนหนึ่งของวิถีปฏิบัติเดิม มิใช่สถาบันที่สร้างความแปลกแยก³⁰

- วิถีปฏิบัติทางสังคมและสำนึกทางศีลธรรมต่อข้อพิพาท แม้กระบวนการกลายเป็นเมือง อย่างรวดเร็วจะทำให้โครงสร้างความสัมพันธ์แบบเดิมเริ่มเสื่อมสลายลง แต่ประชาชนในพื้นที่ยังคงมี แนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยงการนำข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการศาลโดยไม่จำเป็น เมื่อเกิดความสูญเสีย หรือความไม่เป็นธรรม ประชาชนมักเลือกใช้กรอบความคิดเรื่อง “กฎแห่งกรรม” หรือหลักธรรมทาง ศาสนามาเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจและอธิบายความโชคร้ายส่วนบุคคล วิถีปฏิบัติเชิง ศีลธรรมที่เน้นการยุติความขัดแย้งเพื่อหลีกเลี่ยงวัฏจักรจองเวรเช่นนี้ ทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมที่ ช่วยลดความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับอำนาจรัฐ และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สถาบันศาลในพื้นที่ ปริณพณสามารถดำรงสถานะผู้จัดระเบียบสังคมได้อย่างมั่นคงโดยปราศจากแรงต้านเชิงอุดมการณ์ ที่รุนแรง³¹

4.4 พื้นที่ปัตตานี: พลวัตทางอำนาจและการปะทะประสานในพื้นที่พหุสังคม

ภายใต้บริบทการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ ปัตตานีถือเป็นพื้นที่ที่มีความซับซ้อนและท้าทาย ต่ออำนาจการรวมศูนย์ของรัฐส่วนกลางมากที่สุด เนื่องจากมีประวัติศาสตร์การปกครองตนเองและ

²⁹ พิศาล บุญผูก, *นนทบุรีศรีมหาสมุทร*, 28-36, 93-101.

³⁰ ภคฤทธิ ทวียศ, “วิถีชีวิตชุมชนตลาดน้ำ นนทบุรี พ.ศ. 2471 - 2526”, 61-65; พิศาล บุญผูก, *นนทบุรีศรีมหาสมุทร*, 117-124.

³¹ David M. Engel, “Globalization and the Decline of Legal Consciousness: Torts, Ghosts, and Karma in Thailand,” *Law & Social Inquiry* 30, no. 3 (Summer 2005): 489, 505-506.

มีอัตลักษณ์ที่ยึดโยงกับอารยธรรมลุ่มสลิมอย่างเหนียวแน่น พลวัตการเปลี่ยนผ่านพื้นที่แห่งนี้ปรากฏข้อเท็จจริงที่สำคัญ 3 ประการ ดังนี้

- ภูมิทัศน์การเมืองและระบอบยุติธรรมจารีตปาดานี ในยุคจารีต อาณาจักรปาดานีดำรงสถานะเป็นนครรัฐอิสระที่มีความมั่งคั่งจากการเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลและศูนย์กลางทางภูมิปัญญาศาสนาอิสลามในภูมิภาค จนได้รับการขนานนามว่า “ระเปียงมักกะห์” ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับสยามดำเนินไปภายใต้ระบบบรรณาการหรือ “ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง” ซึ่งในมุมมองของท้องถิ่น บรรณาการดังกล่าวมีนัยเป็นเพียงเครื่องมือทางการทูตเพื่อรักษาเสถียรภาพทางการเมืองและสิทธิประโยชน์ทางการค้า มิใช่การยอมรับอธิปไตยเหนือดินแดนอย่างเบ็ดเสร็จ ในมิติกระบวนการยุติธรรม สังคมปาดานียึดมั่นในหลักนิติศาสตร์อิสลามอย่างเคร่งครัด โดยมี “โต๊ะกาสิ” เป็นผู้ทรงอำนาจในการวินิจฉัยข้อพิพาททางแพ่ง ครอบครัว และมรดก กลไกนี้ทำงานบนฐานความเชื่อทางศาสนาและจารีตประเพณีท้องถิ่นที่ฝังรากลึกและได้รับความศรัทธาจากมวลชนยิ่งกว่าอำนาจทางการเมืองจากภายนอก³²

- การรื้อถอนอำนาจท้องถิ่นสู่ระบบมณฑลเทศาภิบาล จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้นในช่วงการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลที่รัฐส่วนกลางมุ่งรวบอำนาจเพื่อรับมือลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก นำไปสู่การยกเลิกตำแหน่งรายาหรือเจ้าเมืองท้องถิ่น และการทำสนธิสัญญาแองโกล-สยาม (พ.ศ. 2452) เพื่อกำหนดพรมแดนรัฐชาติสมัยใหม่ในด้านกฎหมาย รัฐสยามพยายามสอดแทรกระเบียบส่วนกลางผ่านการบังคับใช้กฎหมายลักษณะอาญาและแพ่งพาณิชย์ แม้ต่อมาจะมีการประนีประนอมเชิงสถาบันด้วยการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามฯ (พ.ศ. 2489) และสถาปนาตำแหน่ง “ตะโต๊ะยุติธรรม” ขึ้นมาเป็นองค์คณะพิพากษา ทว่าในทางปฏิบัติ รัฐกลับจำกัดขอบเขตอำนาจวินิจฉัยไว้เพียงเฉพาะคดีครอบครัวและมรดกเท่านั้น ในขณะที่อำนาจชี้ขาดในคดีอาญาและคดีความมั่นคงทั้งหมดยังคงถูกผูกขาดโดยผู้พิพากษาอาชีพที่ส่งตรงมาจากกรุงเทพฯ สภาวะความลักลั่นทางอำนาจนี้เป็นมูลเหตุสำคัญที่นำไปสู่ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างและการเรียกร้องอธิปไตยทางกฎหมายในเวลาต่อมา³³

³² ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, *ประวัติศาสตร์วิพากษ์: สยามไทยกับปาดานี* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556), 37, 40-43, 58.

³³ เรื่องเดียวกัน, 106-109, 128, 179, 185.

- อุปสรรคเชิงสถาบันและการแสดงออกทางการเมืองเชิงต่อต้าน การสถาปนาอำนาจของ ศาลสยามในปัตตานีเผชิญกับข้อจำกัดทางวัฒนธรรมอย่างรุนแรง โดยเฉพาะ “กำแพงภาษา” จากการที่รัฐบังคับใช้ภาษาไทยเป็นภาษาทางการเพียงภาษาเดียวในกระบวนการพิจารณาคดี การต้องสื่อสาร ผ่านล่ามในคดีที่ละเอียดอ่อนไม่เพียงแต่สร้างความล่าช้า แต่ยังลดทอนอำนาจการสื่อสารความจริง ของราษฎรสามัญมุสลิม ผลลัพธ์จากการรื้อถอนจารีตดั้งเดิมได้ผลักดันให้เกิดการขัดขึ้นในรูปแบบ ต่าง ๆ ทั้งการใช้สถาบันการศึกษาศาสนา (ปอเนาะ) เป็นพื้นที่ธำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรม ตลอดจน การที่ราษฎรเลือกเดินทางข้ามพรมแดนไปยังรัฐในแหลมมลายูเพื่อแสวงหาความยุติธรรมจากศาล ศาสนาที่มีความยืดหยุ่นกับวิถีชีวิตเดิมมากกว่า ปรากฏการณ์ข้ามพรมแดนทางกฎหมายดังกล่าวเป็น ประจักษ์พยานสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า สนามกฎหมายสยามในปัตตานีไม่สามารถสถาปนาความชอบ ธรรมที่สมบูรณ์ได้ และต้องเผชิญกับสภาวะการปฏิเสธอธิปไตยทางศาลจากท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง³⁴

ภาพที่ 2 ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์และภาพแทนอำนาจรัฐส่วนกลางในพื้นที่เชียงใหม่ นนทบุรี และ ปัตตานี³⁵

ที่มา: ปรับปรุงจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่; พิพิธภัณฑ์ศาลไทย; และ หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี³⁶

³⁴ เรื่องเดียวกัน, 57, 132-133, 136-138.

³⁵ (ซ้าย) อาคารศาลแขวงเชียงใหม่ (เดิม) สถาปัตยกรรมแบบสากลที่เป็นสัญลักษณ์ของการรื้อถอนและเขียนทับ อำนาจจารีตท้องถิ่นล้านนา; (กลาง) ป้าย “ศาลจังหวัดนนทบุรี” ภายใต้ระเบียบอาคารไม้เดิม สะท้อนการบูรณาการอำนาจ ตุลาการเข้ากับศูนย์กลางการปกครองในพื้นที่บริเวณชลออย่างแนบเนียน; (ขวา) ข้าราชการมณฑลปัตตานีรอรับเสด็จรัชกาลที่ 5 ณ ที่ว่าการศาลมณฑลปัตตานี พ.ศ. 2448 แสดงปฏิบัติการนิติพิธีกรรมเพื่อสถาปนาอธิปไตยส่วนกลางเหนือพื้นที่พหุวัฒนธรรม ชายแดนได้

³⁶ รวบรวมและเรียบเรียงภาพจาก: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่, “อาคารศาลแขวงเชียงใหม่ (เดิม),” สืบค้นจาก <https://www.finearts.go.th/chiangmaicharchives>; พิพิธภัณฑ์ศาลไทยและหอจดหมายเหตุ สำนักงานศาล

5. วัตรธรรม นิติพิธีกรรม และการประกอบสร้างพื้นที่แห่งอำนาจเชิงสัญลักษณ์

เมื่อกระบวนการรื้อถอนศูนย์กลางอำนาจเดิมทางประวัติศาสตร์เสร็จสิ้นลง รัฐสยามได้นำเอา “แม่แบบมาตรฐาน” (Master Plan) ทางกฎหมายจากส่วนกลางเข้ามาติดตั้งในพื้นที่ท้องถิ่นเพื่อให้โครงสร้างเหล่านั้นทำหน้าที่สร้างความยอมรับและความชอบธรรมของสถาบันตุลาการจากรัฐสยามให้ปรากฏต่อท้องถิ่นอื่นๆ ส่วนนี้มุ่งวิเคราะห์ว่าเมื่อชุดวัตรธรรมและการจัดการพื้นที่แบบเดียวกัน ถูกนำไปปะทะสังสรรค์กับภูมิทัศน์และระบบความคุ้นชิน (Habitus) ของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกันทั้ง 3 พื้นที่ จะก่อให้เกิดพลวัตทางอำนาจที่แตกต่างกันอย่างไร

5.1 บัลลังก์ศาลและการจัดลำดับชั้นทางกายภาพ

องค์ประกอบทางกายภาพที่โดดเด่นและทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางอำนาจในห้องพิจารณาคดีคือ “บัลลังก์ผู้พิพากษา” การออกแบบพื้นที่กำหนดให้บัลลังก์ตั้งอยู่บนฐานที่ยกระดับสูงกว่าระนาบพื้นปกติของห้อง การจัดลำดับชั้นตามแนวดิ่ง (Vertical hierarchy) เช่นนี้ ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่บีบบังคับให้ประชาชนผู้อยู่เบื้องล่างต้องปรับสรีระและเงยหน้าขึ้นมองเสมอเมื่อต้องสื่อสารกับผู้พิจารณาคดี ในมุมมองของบูร์ดิเยอ ปฏิบัติการนี้คือการกำกับ “เฮกซิส” (Hexis) หรืออากัปกริยาทางกาย เพื่อสร้างระยะห่างทางอำนาจและบังคับให้เกิดความรู้สึกถึงสถานะที่ด้อยกว่าโดยอัตโนมัติ โดยรัฐไม่จำเป็นต้องอาศัยการใช้กำลังทางกายภาพบังคับแต่อย่างใด³⁷ ทั้งนี้เมื่อแม่แบบมาตรฐานด้านการจัดพื้นที่นี้ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ที่แตกต่างกัน พลวัตของการสยบยอมย่อมแสดงผลลัพธ์ที่ต่างออกไป

ในกรณีของศาลจังหวัดเชียงใหม่ การสถาปนาบัลลังก์ที่ยกสูงคือปฏิบัติการ “เขียนทับ” พื้นที่อำนาจแบบจารีต แม้รัฐสยามจะยกเลิกธรรมเนียมการหมอบคลานในคุ้มหลวงเพื่อแสดงภาพลักษณ์ของความศิวิไลซ์³⁸ แต่การบังคับให้ต้องยืนตรงและแหงนมองบัลลังก์ ก็คือการดัดแปลง

ยุติธรรม, “ภาพป้ายศาลจังหวัดนนทบุรีเดิมภายใต้ระเบียงไม้,” สืบค้นจาก <https://museum.coj.go.th>; และ สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, “ภาพข้าราชการมณฑลปัตตานีรื้อรับเสด็จรัชกาลที่ 5 ณ ที่ว่าการศาลมณฑลปัตตานี พ.ศ. 2448,” สืบค้นจาก <https://archive.oas.psu.ac.th>.

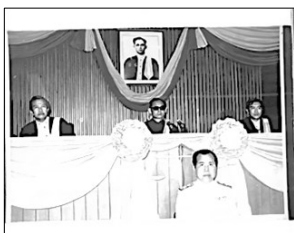
³⁷ Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, ed. John B. Thompson, trans. Gino Raymond and Matthew Adamson (Cambridge: Polity Press, 1991), 170.

³⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2556), 405-410.

รูปแบบการกดทับร่างกายให้ดูเป็นสากลขึ้น ทว่ายังคงเป้าหมายในการกำราบสรีระเพื่อสถาปนาความจำยอมต่อผู้ใช้อำนาจส่วนกลางเช่นเดิม

ในกรณีของศาลจังหวัดนนทบุรี การจัดลำดับชั้นทางกายภาพนี้กลับสามารถทำงานได้อย่างราบรื่นและกลมกลืน เนื่องจากวิถีคิดของประชาชนในพื้นที่ปริมณฑลมีความคุ้นชินกับระบบอุปถัมภ์และโครงสร้างรัฐราชการที่จัดเรียงตัวเป็นลำดับชั้นมาอย่างยาวนาน³⁹ ความสูงของบัลลังก์จึงถูกประชาชนตีความว่าเป็นความน่าเกรงขามตามธรรมชาติของกลไกการปกครอง นำไปสู่สภาวะยอมจำนนโดยปราศการตั้งคำถาม (Doxa) ที่ผู้คนยอมรับพื้นที่แห่งอำนาจนี้ว่าเป็นเนื้อเดียวกัน

ในกรณีของศาลจังหวัดปัตตานี ในทางตรงกันข้าม การจัดวางพิภคความสูงของบัลลังก์กลับกลายเป็นการตอกย้ำภาพลักษณ์ของการกดทับเชิงโครงสร้างอย่างรุนแรง ในพื้นที่ที่ประชาชนมลายูมุสลิมมีความแปลกแยกจากรัฐส่วนกลางแต่เดิม การที่ผู้พิพากษาซึ่งเป็นเสมือน “ข้าราชการแปลกหน้า”⁴⁰ นั่งประทับอยู่บนตำแหน่งที่สูงเด่น ยิ่งส่งผลให้การจัดระเบียบพื้นที่นี้ทำงานในลักษณะของการข่มขู่ บัลลังก์ศาลในปัตตานีจึงไม่ได้สร้างความยำเกรงที่เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธา แต่กลายเป็นวัตถุธรรมที่ขีดเส้นแบ่งพรมแดนระหว่างอำนาจรัฐผู้ครอบงำกับประชาชนผู้ถูกปกครอง ทำให้เกิดสภาวะการไร้อำนาจต่อรองของตนเองในพื้นที่แห่งนี้เป็นอย่างเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 3 ลักษณะพิภคทางกายภาพและบัลลังก์พิจารณาคดีในศาลจังหวัดเชียงใหม่ (ซ้าย), นนทบุรี (กลาง) และปัตตานี (ขวา)⁴¹

³⁹ พิศาล บุญผูก, *นนทบุรีศรีมหาสมุทร*, 93-101.

⁴⁰ ธนศ อภรณ์สุวรรณ, *ประวัติศาสตร์วิพากษ์: สยามไทยกับปาตานี*, 40-44.

⁴¹ รวบรวมและเรียบเรียงภาพจาก: วารสารหมอความ ยุติธรรม, “คดีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงร่วมฟังการพิจารณา ในวันที่เสด็จเปิดศาลจังหวัดเชียงใหม่,” ฉบับพิเศษ (ธันวาคม 2529): 10; ศูนย์เรียนรู้กฎหมายศาลจังหวัดนนทบุรี, “สภาพห้องพิจารณาคดีศาลจังหวัดนนทบุรี,” สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/Judicial-learning-center-of-NTBC>; และ ศาลจังหวัดปัตตานี, “พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงประทับ

5.2 วัดธรรมแห่งอียิปต์: ตราพระครุฑพ่าห์และพระบรมฉายาลักษณ์

นอกเหนือจากการจัดระเบียบพิภพความสูงผ่านบัลลังก์แล้ว รัฐสยามยังได้ประดิษฐาน “วัดธรรมแห่งอียิปต์” อันได้แก่ ตราพระครุฑพ่าห์และพระบรมฉายาลักษณ์ เข้ามาเป็นสิ่งที่กำกับการณ์ภายในพื้นที่ศาล ในเชิงสังคมวิทยาของบูร์ดิเยอ วัดเหล่านี้มิใช่เพียงเครื่องประดับตกแต่ง แต่คือการแปลงรูปอำนาจรัฐให้กลายเป็น “ทุนเชิงสัญลักษณ์” ซึ่งทำหน้าที่ซ่อนร่องรอยของการใช้อำนาจบังคับไว้⁴² และสถาปนาความชอบธรรมให้แก่คำพิพากษาของปัจเจกบุคคลประหนึ่งว่าเป็นประกาศิตอันศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติ ทว่าความสำเร็จของกลไกเชิงสัญลักษณ์นี้มิได้เกิดขึ้นอย่างสำเร็จรูป หากแต่ต้องอาศัยการปะทะสังสรรค์กับ “ฮาบิทัส” หรือโครงสร้างสำนึกที่ฝังรากลึกของผู้คน⁴³ หากวัดธรรมสอดคล้องกับวิถีคิดเดิม อำนาจนั้นจะกลืนกลายเป็นการยอมรับ แต่หากขัดแย้งกันอย่างถึงราก ทุนเชิงสัญลักษณ์ย่อมกลายสภาพเป็น “ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์” ในทันที⁴⁴ ด้วยเหตุนี้ เมื่อวัดธรรมมาตรฐานชุดเดียวกันถูกนำไปสวมทับลงบนพื้นที่ที่มีรากฐานทางความเชื่อต่างกัน จึงผลิตระบบความหมายและสภาวะอำนาจที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ดังนี้

พื้นที่หัวเมืองเหนือ (เชียงใหม่) ในทางประวัติศาสตร์ รัฐสยามได้รื้อถอนคัมภลวงและนำสัญลักษณ์ของรัฐส่วนกลางมาประดิษฐานแทนที่จุดศูนย์กลางอำนาจเดิม หลักฐานเชิงประจักษ์ปรากฏชัดตั้งแต่ยุคการตั้งศาลมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2441) ที่เริ่มมีการนำตราพระครุฑพ่าห์มาประดับเหนือหน้าบันอาคารเพื่อประกาศอียิปต์ ควบคู่ไปกับการประดิษฐานพระบรมฉายาลักษณ์ภายในห้องพิจารณาคดี ซึ่งได้รับการเน้นย้ำและสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ผ่านเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่องค์พระมหากษัตริย์ (รัชกาลที่ 9) เสด็จประทับบัลลังก์ศาลด้วยพระองค์เองถึงสองวาระ (พ.ศ. 2501 และ 2527)⁴⁵ เมื่อวิเคราะห์ในเชิงอำนาจนำ ปฏิบัติการนี้คือการสื่อความหมายถึง “ผู้พิชิตและอียิปต์ที่สวมทับ” วัดธรรมเหล่านี้ถูกนำมาติดตั้งเพื่อประกาศชัยชนะเชิงพื้นที่และสถาปนาความ

บัลลังก์พิจารณาคดี ณ ศาลจังหวัดปัตตานี เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2502,” สืบค้นจาก <https://ptnc.coj.go.th>

⁴² Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, 166-170.

⁴³ Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice*, 72-73.

⁴⁴ Bourdieu and Passeron, *Reproduction in Education*, 13.

⁴⁵ ภิญญพัชญ์ พจนะลาวัลย์, *สยามมานิคมมณฑลพายัพ*, 145-146; ดูเพิ่มเติมใน สำนักงานศาลยุติธรรม, *เมื่อวันวานของศาลยุติธรรม*, 12.

ศักดิ์สิทธิ์แบบใหม่ เป็นการบังคับให้เกิดการเปลี่ยนผ่านศูนย์กลางความจงรักภักดี จากระบบอุปถัมภ์ของเจ้านายฝ่ายเหนือและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ท้องถิ่น มาสู่อำนาจของรัฐบาลส่วนกลาง

พื้นที่ปริมณฑล (นนทบุรี) สำหรับพื้นที่ปริมณฑล ประวัติศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นว่าวิถีชีวิตของประชาชนชาวสวนชาวนามีความผูกพันและพึ่งพิงการจัดสรรทรัพยากรจากรัฐมาโดยตลอด ในยุคแรกเริ่ม ศูนย์กลางตุลาการของนนทบุรียังคงตั้งอยู่ร่วมกับศาลากลางจังหวัดริมแม่น้ำเจ้าพระยา (พ.ศ. 2453) โดยอาคารศาลามีได้มีตราครุฑเป็นของตนเองแต่ปฏิบัติงานภายใต้ตราพระครุฑพ่าห์ร่วมกับฝ่ายบริหาร จนกระทั่งมีการขยายตัวมาสู่อาคารศาลเอกเทศบนถนนรัตนธิเบศร์ จึงปรากฏการติดตั้งตราพระครุฑพ่าห์สีทองขนาดใหญ่ พร้อมการจัดวางพระบรมฉายาลักษณ์ตามระเบียบมาตรฐานชั้นสูงสุด ยิ่งไปกว่านั้น ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่แห่งนี้ยังได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการผ่านรัฐพิธี เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2530 โดยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร (พระอิสริยยศในขณะนั้น) เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารศาล⁴⁶ ภายใต้ฐานทางสังคมเช่นนี้ วัฒนธรรมชุดเดียวกันควบคู่กับปฏิบัติการเชิงพิธีกรรมดังกล่าวกลับทำงานในลักษณะของการสื่อถึง “ร่มบารมีและการอุปถัมภ์” ซึ่งสอดคล้องกับสำนักความกตัญญูของคนในพื้นที่ ประชาชนจึงสามารถให้การยอมรับและซึมซับความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่แห่งนี้ได้อย่างเป็นธรรมชาติและ ปราศจากการตั้งคำถาม

พื้นที่ชายแดนใต้ (ปัตตานี) ในทางตรงกันข้าม บริบททางสังคมของปัตตานีคือพื้นที่ที่ประชาชนยึดมั่นในหลักศรัทธาเรื่อง “เดาฮีด” อันหมายถึงความเชื่อในความเป็นเอกภาพของพระเจ้า และมีข้อห้ามทางศาสนาที่เคร่งครัดในคดีไร้รูปเคารพ รัฐสยามได้ใช้ยุทธศาสตร์การรุกคืบทางสายตา และการลงทุนเชิงสัญลักษณ์อย่างต่อเนื่อง เริ่มตั้งแต่ยุคบุกเบิกที่ปรากฏหลักฐานการตั้งแถวรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ณ ที่ว่าการศาลมณฑลปัตตานี ในพ.ศ. 2448 ตลอดจนการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) เสด็จฯ ทรงประกอบพิธีเปิดอาคารศาลมณฑลปัตตานี (พ.ศ. 2458) ซึ่งเริ่มปรากฏตราพระครุฑพ่าห์บนหน้าบัน สู่การสร้างอาคารคอนกรีตที่มีตราครุฑสีแดงเด่นชัด (พ.ศ. 2506) ยิ่งไปกว่านั้น พลวัตแห่งการสถาปนาอำนาจได้ดำเนินมาถึงจุดสูงสุด เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2502 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประทับฟังการ

⁴⁶ พิศาล บุญผูก, *นนทบุรีครีမ်หานคร*, 93-101; และดูพัฒนาการการตั้งอาคารศาลและการเสด็จพระราชดำเนินเพิ่มเติมใน ศาลจังหวัดนนทบุรี, “ประวัติศาสตร์จังหวัดนนทบุรี.”

พิจารณาดีร่วมกับองค์คณะผู้พิพากษาชาวสยามและคณะยุติธรรม (นายหะยีวันอิบรอฮีม ศรีตุลาการ) โดยมีพระบรมฉายาลักษณ์ประดิษฐานกำกับอยู่เบื้องบนอย่างชัดเจน⁴⁷ การถูกบังคับให้ต้องก้าวเข้าสู่พื้นที่พิจารณาคดีที่มีการประดิษฐานตราสัญลักษณ์ที่มีรากฐานจากคติพราหมณ์-ฮินดู ภาพบุคคลอยู่เหนือศีรษะ และการใช้องค์ประมุขลงมารับรองพื้นที่อำนาจแล้วซ้ำแล้วซ้ำเล่า จึงก่อให้เกิดความไม่สอดคล้องกันทางทฤษฎีขึ้น วัตถุประสงค์และรัฐพิธีเหล่านี้ไม่สามารถทำงานเพื่อสร้างสภาวะความเลื่อมใสศรัทธาได้ แต่กลับกลายเป็นความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่บีบคั้นจิตวิญญาณ สร้างความรู้สึกแปลกแยก และตอกย้ำสถานะของการเป็นผู้ถูกกดขี่ให้แก่ประชาชนที่ต้องก้าวเข้าสู่พื้นที่แห่งนี้

ภาพที่ 4 การประดิษฐานตราพระครุฑพ่าห์บนหน้าบันอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ (ซ้าย), นนทบุรี (กลาง) และปัตตานี (ขวา) ในฐานะสัญลักษณ์แห่งอธิปไตยเชิงพื้นที่⁴⁸

5.3 ปฏิบัติการนิติพิธีกรรมและสภาวะดอกขา: จากความสยบยอมสู่การพังทลายของระเบียบอำนาจ

ภายหลังจากที่รัฐสยามได้วางโครงสร้างทางกายภาพและวัฒนธรรมไปแล้ว กลไกสุดท้ายที่ทำหน้าที่รักษาความศักดิ์สิทธิ์ของสนามกฎหมายคือ “นิติพิธีกรรม” ซึ่งทำหน้าที่กล่อมเกลายาพิทัส

⁴⁷ ธนศ อารณสุวรรณ, *ประวัติศาสตร์วิพากษ์*, 37, 40-43; ประกอบกับหลักฐานการก่อสร้างและภาพถ่ายประวัติศาสตร์ใน ศาลจังหวัดปัตตานี, *ที่ระลึกเปิดอาคารศาลจังหวัดปัตตานี*, 137; และ สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, “ภาพข่าวการมณฑลปัตตานีรองรับเสด็จรัชกาลที่ 5,” สืบค้นเมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2569, <https://archive.oas.psu.ac.th/>.

⁴⁸ รวบรวมและเรียบเรียงภาพจาก: ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม, “ตราครุฑพ่าห์บนหน้าบันอาคารศาลแขวงเชียงใหม่,” สืบค้นจาก <https://library.coj.go.th>; ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “อาคารศาลจังหวัดนนทบุรีหลังปัจจุบัน (ถนนรัตนธิเบศร์),” สืบค้นจาก <https://tlhr2014.com>; และ บริษัท ไทยโพลิคอนส์ จำกัด (มหาชน), “อาคารที่ทำการศาลจังหวัดปัตตานีหลังปัจจุบัน,” สืบค้นจาก <https://www.thaipolycons.co.th>.

หรือสำนักที่ฝังรากลึกของประชาชนให้ยอมรับระเบียบอำนาจว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ (Doxa) ทว่าปฏิบัติการนี้ทำงานได้แตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่ ดังนี้

5.3.1 พื้นที่หัวเมืองเหนือ (เชียงใหม่): การกำกับวินัยระดับจุลภาคและการผูกขาดการตีความสัญลักษณ์

ในเชียงใหม่ ปฏิบัติการนิติพิธีกรรมเน้นการเปลี่ยนจารีตท้องถิ่นให้กลายเป็นวินัยร่างกายแบบรัฐชาติ เช่น การบังคับให้ลุกขึ้นยืนตามจังหวะการเคลื่อนที่ของผู้พิพากษา และการจำกัดพื้นที่จำเลยไว้ในห้องขังใต้ถุนศาล⁴⁹ ปฏิบัติการเหล่านี้มุ่งสร้างการตระหนักรู้ต่อสถานะทางสังคมที่แตกต่างกันโดยอัตโนมัติ

เมื่อสภาวะดอกขาถูกท้าทายผ่านงานศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น รัฐได้ใช้นิติสงครามเข้าซ่อมแซมรอยร้าวผ่านการ “ผูกขาดการตีความ” เช่น คดีรามาทูลាកการที่รัฐใช้พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานเป็นมาตรวัดความผิดเชิงภาษา⁵⁰ หรือคดีมาตรา 112 ของ “รามิล” ที่รัฐนำผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์มาตีความท่าทางการแสดงสดว่าเป็นการหมิ่นประมาทสัญลักษณ์ครุฑ⁵¹ รวมถึงคดีแม่ไม้คำประชาธิปไตยที่รัฐพยายามแข่งเชิงความหมายทางประวัติศาสตร์และปฏิเสธรสิทธิในการตีความวัฒนธรรมล้านนาของประชาชน⁵²

5.3.2 พื้นที่ปริมณฑล (นนทบุรี): การกล่อมเกลากลเมืองที่ว่าง่ายและการเสื่อมถอยของสำนักทางกฎหมาย

ในพื้นที่นนทบุรี กระบวนการสร้างความเชื่อเริ่มต้นตั้งแต่การจัดการร่างกายผ่านสนามการศึกษา เช่น การตั้งโรงเรียนสตรีประจำจังหวัด (พ.ศ. 2475) และนโยบายสายอาชีพทอเสื้ออกเพื่อฝึกฝนระเบียบวินัยและการทำตามแบบแผนอย่างเคร่งครัด⁵³ ปฏิบัติการเหล่านี้ร่วมกับประสบการณ์

⁴⁹ ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “อัยการสั่งฟ้องคดี 3 นักกิจกรรมเชียงใหม่ ถูกกล่าวหา ‘ดูหมิ่นศาลรัฐธรรมนูญ’ เหตุกิจกรรม ‘รามาทูลាកการ’,” <https://tlhr2014.com/archives/63328>

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁵¹ ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “เมื่อ Performance Art ขึ้นสู่ศาล: ประมวลการต่อสู้คดี ม.112 ‘รามิล’ เหตุราดสี-แสดงศิลปะเคลื่อนไหวร่างกายบนป้าย มช.,” <https://tlhr2014.com/archives/55771>

⁵² ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “4 นักกิจกรรมเชียงใหม่รับทราบข้อหาหลัก ม.116 ทหารกล่าวหาอ่าน ‘ประกาศคณะราษฎร 2475’,” <https://tlhr2014.com/archives/61141>

⁵³ ภคจุฑา ทวียศ, *วิถีชีวิตชุมชนตลาดน้ำ นนทบุรี*, 84-88.

ความหวาดกลัวในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ที่รัฐเข้ามากำกับวิถีชีวิตระดับครัวเรือนผ่านการบังคับดับไฟและหลุมหลบภัย ได้แปรสภาพภาพลักษณ์ของรัฐจากผู้เก็บภาษีสู่ “ผู้อุปถัมภ์และผู้ปกป้อง” ทำให้ประชาชนยอมจำนนต่อกฎระเบียบด้วยความเต็มใจ⁵⁴

ความสำเร็จของสภาวะดอกขาในนนทบุรียังปรากฏผ่านการที่ประชาชนเลือกใช้คำอธิบายเรื่อง “กรรม” มาอธิบายความสูญเสียแทนการเรียกร้องสิทธิตามกฎหมาย⁵⁵ ทว่าในทศวรรษ 2560 สภาวณเริ่มพังทลายลง สะท้อนผ่านคดีการวางเพลิงเผาพระบรมฉายาลักษณ์ (คดีโชติช่วง) ซึ่งรัฐต้องใช้นิติสงครามผ่านมาตรา 112 เพื่อซ่อมแซมความศักดิ์สิทธิ์ที่ถูกทำลาย⁵⁶ รวมถึงการใช้นนทบุรีเป็นป้อมปราการในการฟ้องร้องคดีข้ามพื้นที่ (คดีสิงโต) เพื่อสร้างภาระแก่ผู้เห็นต่าง⁵⁷ และการปะทะกันบริเวณบันไดศาลอาญาของนักกิจกรรมนนทบุรี (ไบรท์ ชินวัตร) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเมื่อประชาชนเลิกสยบยอม รัฐก็จะเผยให้เห็นความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่ทันที⁵⁸

5.3.3 พื้นที่ชายแดนใต้ (ปัตตานี): ระบบยุติธรรมคู่ขนานและศาลในฐานะป้อมค่าย

ในปัตตานี สภาวะดอกขาของรัฐสยามไม่เคยทำงานได้อย่างสมบูรณ์ ประชาชนจึงพัฒนากลไกหลักเลียงศาลรัฐและหันไปใช้ระบบยุติธรรมคู่ขนานผ่านโต๊ะครูหรือคณะกรรมการอิสลาม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตและมีความศักดิ์สิทธิ์ทางจิตวิญญาณมากกว่า⁵⁹ รัฐจึงต้องแปรสภาพสนามกฎหมายให้กลายเป็น “ป้อมค่าย” ผ่านการใช้กฎหมายพิเศษ (พ.ร.ก.ฉุกเฉินฯ) ที่เอื้อให้เจ้าหน้าที่ลอยนวลพ้นผิด⁶⁰

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, 107-108.

⁵⁵ Engel, “Globalization and the Decline of Legal Consciousness,” 505-506.

⁵⁶ ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “บันทึกคดี: โชติช่วง (นามสมมติ) คดี ม.112 เผาป้ายเฉลิมพระเกียรติ บางคูเวียง,” <https://database.tlhr2014.com/public/case/1938/lawsuit/710/>

⁵⁷ ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “ศาลอุทธรณ์ภาค 1 พิพากษายืนจำคุก ‘สิงโต’ 1 ปี 6 เดือน คดี ม.112 กรณีคอมเมนต์เฟซบุ๊ก,” <https://tlhr2014.com/archives/81811>

⁵⁸ ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “รวบแล้ว 3 คน! กล่าวหา ‘ดูหมิ่นศาล’ จากชุมนุมเรียกร้องให้ปล่อยตัวผู้ต้องขังทางการเมือง หน้าศาลอาญา,” <https://tlhr2014.com/archives/29565>

⁵⁹ David M. Engel, “Globalization and the Decline of Legal Consciousness,” 505-506.

⁶⁰ ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “เปิดพฤติการณ์ใช้ พ.ร.ก.ฉุกเฉินฯ ใน 3 จังหวัดภาคใต้: กลไกให้อำนาจลอยนวลพ้นผิด (Impunity) ของเจ้าหน้าที่รัฐ,” <https://tlhr2014.com/archives/68795>

นิติสงครามในปัตตานีมีความรุนแรงและซับซ้อน เช่น คดีมาตรา 112 ที่มีการพิจารณาคดีลับและปิดกั้นประชาชน⁶¹ รวมถึงการดำเนินคดีต่อกลุ่มนักศึกษา (Pelajar Bangsa) จากการจำลองประชามติ⁶² และกลุ่มมลายูรายาที่เพียงแค่สวมชุดพื้นเมือง⁶³ ปฏิบัติการเหล่านี้สะท้อนความหวาดระแวงของรัฐต่ออัตลักษณ์ท้องถิ่น และชี้ให้เห็นว่าสนามกฎหมายในปัตตานีถูกใช้เป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์เพื่อกดทับอธิปไตยทางความคิดและวัฒนธรรมของชาวมลายูมุสลิมอย่างเปิดเผย

6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องนิติสถาปัตยกรรมและปฏิบัติการเชิงพื้นที่ของศาลไทย ชี้ให้เห็นว่าการปฏิรูปกฎหมายและระบบศาลในศตวรรษที่ 20 มิใช่เพียงกระบวนการสร้างความทันสมัยตามแบบแผนตะวันตก แต่คือปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ของรัฐในการประกอบสร้าง “สนามกฎหมาย” เพื่อผูกขาดความชอบธรรมในการนิยามความจริงและจัดระเบียบร่างกายของประชาชนให้อยู่ภายใต้อธิปไตยของศูนย์กลางเพียงหนึ่งเดียว

6.1 บทวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ: 3 ภูมิภาค 3 ผลลัพธ์ของสนามกฎหมาย

ข้อค้นพบสำคัญคือ “แม่แบบมาตรฐาน” ของศาลไทย เมื่อถูกติดตั้งลงบนพื้นที่ที่มีฮาบิทัสต่างกัน กลับผลิตผลลัพธ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ดังนี้

พื้นที่ปริณทล (นนทบุรี) สะท้อนให้เห็นสภาวะดอกขาที่สมบูรณ์ ด้วยภูมิรัฐศาสตร์ที่ประชิดเมืองหลวงและฮาบิทัสที่พึ่งพิงส่วนกลาง สนามกฎหมายในนนทบุรีจึงสามารถสถาปนา “สภาวะดอกขา” หรือสภาวะที่เกิดจากการยอมรับโดยดุษฎีได้อย่างราบรื่น ประชาชนใช้ตรรกะเรื่อง “กรรม” มาอธิบายความขัดแย้งและข้อพิพาท หรือปรากฏการณ์ต่างๆ แทนการทำทนายโครงสร้างรัฐ

⁶¹ ประชาไท, “ศาลปัตตานีนัดสืบพยานโจทก์คดี 112 รายแรกของศาลจังหวัด สั่งพิจารณาสืบพยานไม่มา,” <https://prachatai.com/journal/2013/02/45509>

⁶² ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “อัยการสั่งฟ้องคดี ม.116 ‘5 นักกิจกรรม-นศ. ปัตตานี’ กรณีเสวนาสหิทธิในการกำหนดอนาคตตัวเอง,” <https://tlhr2014.com/archives/80021>

⁶³ ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “อัยการสั่งฟ้องคดี ม.116 ของ 9 นักกิจกรรมชาวมลายูจากการจัดกิจกรรมมลายูรายา 2022 จ. ปัตตานี,” <https://tlhr2014.com/archives/73297>

ทำให้ศาลทำงานได้อย่างกลมกลืนกับวิถีชีวิตจนกระทั่งเกิดการตื่นรู้ทางการเมืองในยุคร่วมสมัยที่เริ่มสั่นคลอนระเบียบเดิม

พื้นที่หัวเมืองเหนือ (เชียงใหม่) สะท้อนถึงสภาวะดอกขาเชิงบังคับ รัฐใช้วิธีการสวมทับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เดิม ได้แก่ คุ่มหลวง และหิบบิยมนทุนสัญลักษณ์ของชนชั้นนำท้องถิ่นมาสร้างความชอบธรรมในระยะแรก ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่ความเลื่อมใสโดยธรรมชาติ แต่คือ “สภาวะดอกขาเชิงบังคับ” (Enforced Doxa) ที่ประชาชนจำต้องโอนอ่อนเพื่อความอยู่รอด ซึ่งพร้อมจะแตกหักเมื่อมวลชนเกิดการตื่นรู้ทางสิทธิมนุษยชนดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

พื้นที่ชายแดนใต้ (ปัตตานี) สะท้อนให้เห็นความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์และนิติสงครามด้วยฐานทางภววิทยาที่ยึดมั่นในหลัก “เตาฮีด” คือ หลักความเอกภาพของพระเจ้า สนามกฎหมายสยามจึงกลายเป็น “ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์” ที่แปลกแยกและบีบคั้นจิตวิญญาณ เมื่อรัฐล้มเหลวในการสร้างความยินยอมพร้อมใจ จึงต้องหันไปใช้กฎหมายพิเศษและปฏิบัติการ นิติสงครามเพื่อควบคุมพื้นที่ ส่งผลให้ศาลถูกมองว่าเป็นส่วนขยายของกลไกความมั่นคงมากกว่าปริมณฑลแห่งความยุติธรรม

ดังที่ได้กล่าวมาทั้งสิ้น งานวิจัยยืนยันว่า วัตถุประสงค์แห่งอธิปไตย (บัลลังก์ยกสูง, ตราครุฑ, พระบรมฉายาลักษณ์) ทำหน้าที่ปกปิดร่องรอยของการใช้อำนาจบังคับให้กลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ทางสถาบัน โดยมี นิติพิธีกรรม เป็นกลไกผลิต “เรือนร่างที่เชื่องเชื่อ” อย่างไรก็ตาม ประสิทธิภาพของกลไกเหล่านี้จะสัมฤทธิ์ผลได้ก็ต่อเมื่อ “สนาม” และ “ฮาบิทัส” สามารถหลอมรวมกันได้ หากมีความต่างทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บาดแผลสูง การใช้อำนาจเบ็ดเสร็จผ่านแม่แบบมาตรฐานเดียว ย่อมต้องจ่ายด้วยต้นทุนความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่พุ่งสูงขึ้นตามไปด้วย

จากบทสรุปที่ได้กล่าวมา อาจสร้างข้อเสนอแนะเชิงโครงสร้างเพื่อให้ระบบยุติธรรมสามารถทำหน้าที่เป็นที่พึ่งของประชาชนทุกกลุ่มได้อย่างแท้จริง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

- การยอมรับพหุสังคมทางกฎหมาย รัฐควรทบทวนการรวมศูนย์อำนาจตุลาการ โดยเฉพาะในพื้นที่ละเอียดอ่อน โดยการเปิดพื้นที่ให้ระบบยุติธรรมทางเลือกหรือกฎหมายจารีตท้องถิ่น (เช่น กฎหมายอิสลามในคดีที่กว้างขึ้น) ได้ทำงานอย่างมีศักดิ์ศรีคู่ขนานไปกับศาลยุติธรรม

- วัฒนธรรมเชิงประชาธิปไตย ปรับเปลี่ยนการออกแบบอาคารศาลและห้องพิจารณาคดีจากพื้นที่แห่ง “อำนาจนิยม” สู่พื้นที่ที่เน้นความเสมอภาค เช่น การจัดระดับที่นั่งให้อยู่ในระดับสายตาที่ใกล้เคียงกัน และลดทอนสัญลักษณ์ที่สร้างระยะห่างระหว่างรัฐกับประชาชน

- ยุติปฏิบัติการนิติสงคราม ยกเลิกการใช้กฎหมายพิเศษและการดำเนินคดีเชิงยุทธศาสตร์เพื่อระงับการมีส่วนร่วมของสาธารณชน (SLAPP) คืนมาตรฐานความยุติธรรมเข้าสู่กระบวนการปกติเพื่อทบทวนความไว้วางใจระหว่างประชาชนกับสถาบันตุลาการ

ในท้ายที่สุด สถาบันตุลาการควรถูกสถาปนาขึ้นจากการได้รับการยอมรับผ่านความยินยอมพร้อมใจ และการเคารพในความหลากหลายทางอัตลักษณ์ มากกว่าการกำกับให้ราษฎรสยบยอมผ่านความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างมีศักดิ์ศรีภายใต้หลักการนิติรัฐสมัยใหม่

References

- ชาติพันธุ์ มั่นตะสูตร และสันต์ จันทร์สมศักดิ์. “พัฒนาการรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมศาลยุติธรรม.”
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 12, ฉ.1 (2556).
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. *ประวัติศาสตร์วิพากษ์: สยามไทยกับปาดานี*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2556.
- บริษัท ไทยโพลิคอนส์ จำกัด (มหาชน). “อาคารที่ทำการศาลจังหวัดปัตตานีหลังปัจจุบัน.” สืบค้น
เมื่อ 14 มีนาคม 2569, <https://www.thaipolycons.co.th/portfolio/>.
- ประชาไท. “กิจกรรมสวมชุดมลายูรายาเข้าพบพนักงานอัยการและศาลจังหวัดปัตตานี.” สืบค้นเมื่อ
14 มีนาคม 2569, <https://prachatai.com>.
- ประชาไท. “ศาลปัตตานีนัดสืบพยานโจทก์คดี 112 รายแรกของศาลจังหวัด สั่งพิจารณา-พยานไม่
มา.” สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569, <https://prachatai.com/journal/2013/02/45509>.
- พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ.
2489.
- พิพิธภัณฑ์ศาลไทยและหอจดหมายเหตุ สำนักงานศาลยุติธรรม. “ภาพป้ายศาลจังหวัดนนทบุรีเดิม
ภายใต้ระเบียงไม้.” สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569, <https://museum.coj.go.th>.
- พิศาล บุญผูก. *นนทบุรีศรีมหาสมุทร*. นนทบุรี: สำนักบรรณสารสนเทศ
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2560.
- ภควัฒิ ทวียศ. “วิถีชีวิตชุมชนตลาดน้ำ นนทบุรี พ.ศ. 2471 - 2526.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.
- ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์. *สยามานานิคมมณฑลพายัพ ปฏิบัติการสำรวจและผลิตพื้นที่เมือง
ชนบท ป่าเขา กับการสร้างความศิวิไลซ์*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2565.
- ราชอาณาจักรไทย. “ข้อบังคับสำหรับการปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119.” ราช
กิจจานุเบกษา เล่ม 17 (22 กรกฎาคม 2443): 187.
- วารสารหมอกความ ยุติธรรม. “คดีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงร่วมฟังการพิจารณา ในวันที่
เสด็จเปิดศาลจังหวัดเชียงใหม่.” *วารสารหมอกความ ยุติธรรม*, ฉบับพิเศษ (ธันวาคม 2529):
10.

ศาลจังหวัดปัตตานี. “ประวัติและภาพเหตุการณ์สำคัญ.” สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569,

<https://ptnc.coj.go.th>

ศาลฎีกา. *เมื่อวันวานของศาลยุติธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลยุติธรรม, ม.ป.ป

ศูนย์เรียนรู้กฎหมายศาลจังหวัดนนทบุรี. “วิดิทัศน์แนะนำอาคารและห้องพิจารณาคดีศาลจังหวัดนนทบุรี.” สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569, <https://www.facebook.com/Judicial-learning-center-of-NTBC>.

ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน. “บันทึกคดี: โชติช่วง (นามสมมติ) คดี ม.112 เฝ้าป้ายเฉลิมพระเกียรติ บางคูเวียง.” สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569,

<https://database.tlhr2014.com/public/case/1938/lawsuit/710/>.

สรชา สันตติรัตน์. “คดีละเมิดอำนาจศาลกับหลักความยุติธรรมในกระบวนการพิจารณาคดีของศาล.”

วารสารกฎหมายปกครอง (2560)

สรสวดี อ่องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2556.

สำนักงานศาลยุติธรรม. *พิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดปัตตานี*. ปัตตานี: ศาลจังหวัดปัตตานี, ม.ป.ป.

สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. “ภาพข้าราชการมณฑลปัตตานี

รอร์บเสด็จรัชกาลที่ 5 ณ ที่ว่าการศาลมณฑลปัตตานี พ.ศ. 2448.” สืบค้นเมื่อ 26

กุมภาพันธ์ 2569, <https://archive.oas.psu.ac.th/>.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่. “อาคารศาลแขวงเชียงใหม่ (เดิม).” สืบค้นเมื่อ

14 มีนาคม 2569, <https://www.finearts.go.th/chiangmaiarchives>.

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม. “ตราครุฑพ่าห์บนหน้าบันอาคารศาลแขวงเชียงใหม่.” สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569, <https://library.coj.go.th>.

อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว.. *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2521.

Bourdieu, P. “The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field.”

Hastings Law Journal 38, no. 5 (1987): 814–53

Bourdieu, P. “The Forms of Capital.” In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, edited by J. Richardson, 241–58. New York:

Greenwood, 1986

- Bourdieu, P. *The Logic of Practice*. Translated by Richard Nice. Stanford: Stanford University Press, 1990.
- Bourdieu, P.. *Language and Symbolic Power*. Edited by John B. Thompson. (J. B. Thompson, Ed.; G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991
- Bourdieu, P.. *Outline of a Theory of Practice*. Translated by Richard Nice. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Bourdieu, P.. *Pascalian Meditations*. (R. Nice, Trans.). Stanford: Stanford University Press, 2000.
- Bourdieu, Pierre, and Jean-Claude Passeron. “Reproduction in Education.” *Society and Culture*. 2nd ed. London: Sage, 1990.
- Bourdieu, Pierre. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Translated by Richard Nice. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984.
- Engel, David M. “Globalization and the Decline of Legal Consciousness: Torts, Ghosts, and Karma in Thailand.” *Law & Social Inquiry* 30, no. 3 (Summer 2005): 469–514.
- TLHR. “เปิดพฤติการณ์ใช้ พ.ร.ก.ฉุกเฉินฯ ใน 3 จังหวัดภาคใต้: กลไกให้อำนาจลดยกเว้นผิด (Impunity) ของเจ้าหน้าที่รัฐ.” TLHR. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569, <https://tlhr2014.com/archives/68795>.
- TLHR. “เมื่อ Performance Art ขึ้นสู่ศาล: ประมวลการต่อสู้คดี ม.112 ‘รามิล’ เหตุราดสี-แสดง ศิลปะเคลื่อนไหวร่างกายบนป้าย มช.” TLHR. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569, <https://tlhr2014.com/archives/55771>.
- TLHR. “รวบแล้ว 3 คน! กล่าวหา ‘คูหมีนศาล’ จากชุมนุมเรียกร้องให้ปล่อยตัวผู้ต้องขังทางการเมือง หน้าศาลอาญา.” TLHR. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569, <https://tlhr2014.com/archives/29565>
- TLHR. “ศาลอุทธรณ์ภาค 1 พิพากษีนจำคุก ‘สิงโต’ 1 ปี 6 เดือน คดี ม.112 กรณีคอมเมนต์ เพชบุรี.” TLHR. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569, <https://tlhr2014.com/archives/81811>.

- TLHR. “อัยการสั่งฟ้องคดี 3 นักกิจกรรมเชียงใหม่ ถูกกล่าวหา ‘ดูหมิ่นศาลรัฐธรรมนูญ’ เหตุ
กิจกรรม ‘รามาตุลาการ’.” TLHR. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569,
<https://tlhr2014.com/archives/63328>
- TLHR. “อัยการสั่งฟ้องคดี ม.116 ‘5 นักกิจกรรม-นศ. ปัตตานี’ กรณีเสวนาสีทิวในการกำหนด
อนาคตตัวเอง.” TLHR. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569,
<https://tlhr2014.com/archives/80021>.
- TLHR. “อัยการสั่งฟ้องคดี ม.116 ของ 9 นักกิจกรรมชาวมลายูจากการจัดกิจกรรมมลายูรายา
2022 จ. ปัตตานี.” TLHR. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2569,
<https://tlhr2014.com/archives/73297>.